АТА ВӘ ОҒУЛ

Мәммәд Сәлим Туран Азәрбајчанын мәшһур журналисти, шаири, рәсамы Әли бәј Һүсејнзадәнин оғлудур. Әли бәј Һүсејнзадә доғма Азәрбајчан үчүн чох иш көрән вә аз танынан көркәмли шәхсијјәтләримиздәндир. О, түрк халгынын бөјүк оғлу Мустафа Камал Ататүркүн јахын силаһдашы олуб.

Әли бәј Һүсејнзадә јарадычылығын бүтүн саһәләриндә гәләм вә фырчасыны сынамыш, өз дөврүнүн мәшһур шаир, публисист, философ вә рәссамы кими танынмышдыр.

Әли бәј Һүсејнзадә оғлу Мәммәд Сәлим Турана елә бир зәнкин ирс гојуб кетмишдир.

Сәлим Туран өзү һаггында дејир:

«1915-чи илдә Истамбулун Чағалоғлу мәһәлләсиндә доғулдум. Охумаға Бәјазит Нумунәви Оғлан Мәктәбиндә башладым. Истамбул инкилисләр тәрәфиндән ишғал едиләндә атам сүркүн олунду вә биз Галатасараја көчмәјә мәчбур олдуг. Мән охумағымы Галатасарај литсејиндә давам етдирдим. Бәјазитдә илк рәсм мүәллимим Әли Чәләби вә Малик Аксел, Галатасарајда исә Меһмед Әли иди» («Чүмһуријјәт» гәзети, 1989).

Белә јазыр өзү һагда Сәлим Туран. Белә танындыр охучуја, сәнәтсевәрә өзүнү. Сакит, сәссиз, һај-күјсүз. Бу сакитлијин архасында аллаһ билир нә гәдәр әзаб-әзијјәт вар.

1935-чи илдә Сәлим Туран Көзәл Сәнәт Академијасына гәбул олунур. Устад Назим Зијанын е'малатханасында сәнәтин сирләринә јијәләнир. Өзү исә Сүлејманијјәдә јашајыр. Бир күн гоншусу Фејһәмән Дуран Назим Зијанын јанына кәлиб дејир: — «Бу чочуғун әлиндән һәр иш кәлир. Галерејада бир ил бекар галмасын. Көндәр е'малатханама, јағлы бојаја башласын» («Сәнәт чеврәси» журналы, ијул, 1989). Беләликлә, гоншусу Фејһәмән Дуран һәм дә мүәллими олур.

Сәлим Туран Галатасарај литсејиндә охујаркән мүәллими Камиллә Беркүнүн портретини јаратмыш вә бу әсәр мүәллиминин хошуна кәлмишди. Рәссам Көзәл Сәнәт Академијасыны битирдикдән сонра бир мүддәт Италија, Алманија, Франсаны кәзиб-долашыр. Камилле Беркү Сәлим Тураны бир јердә гәрар тута билмәдијини ешидиб она Парисдә јашамағы тәклиф едир. Сәнәткар бөјүк һәвәслә бу дә'вәти гәбул едир вә 1947-чи ил апрелин 1-дән Парисә көчүр.

Сәлим Туранын илк фәрди сәркиси 1949-чу илдә Парисдә Бретјү Галерејасында тәшкил олунур. Бу сәрки Парисин салонларынын гапысыны Сәлим Туранын үзүнә ачыр. Франсанын мәшһур «Салон де Маи», «Реалите Новелле» вә с. салонлары Матиссе, Пикассо кими сәнәткарларла јанашы Сәлим Туранын да әсәрләрини алыр.

С. Туран чаван јашларында досту Чавад Шакирлә бирка Ердемитин Тахтагуш кәндинә кедирмиш. Рәссам о вахт јерли әһалидән «Сарыгыз әфсанәси»ни ешидир вә әфсанәни узун заман јаддашында сахлајыб өмрүнүн мүдрик чағында кәтана көчүрүр. Бу әфсанә әсасында јаратдығы таблолар аз заман ичәрисиндә дүнјаја сәс салыр. Бу силсилә әсәрләр Истамбул Една Сәнәт Галерејасында нүмајиш етдирилмишдир. Рәссам сәркидән газандығы пула Тахтагуш кәндиндә етнографија музеји ачдырачаг. Сәлим Туран музеј һаггында өз фикрини белә ифадә едир: «Инанырам ки, «кәнд музеји» сәнәтчиләримизә өз мәдәнијјәтләрини танытмагда чох көмәк едәчәк» («Һүријјәт», 15.01.89). «Бу иши Сәлим Турана Ердемит Бәләдијјәси вә ЈУНЕСКО јардымчы олачаг» («Күнәш», 19.01.89).

Бу сәркијә биканә галан Түркијә гәзетләри тапмаг мүмкүн дејил. Һәр гәзет бу сәрки һаггында аз да олса јазы вермәји өзүнә борч билир.

«Анадолунун мүхтәлиф бөлкәләриндә «Сарыгыз әфсанәси» мүхтәлиф чүр сөјләнилир. Сәлим Туран бу әфсанәләрин һәр биринә бир табло һәср етмиш вә беләликлә, «Сарыгыз әфсанәси» силсилә әсәрләри јаранмышдыр» («Тәрчүман» гәзети, 21.01.89).

«Рәвајәтә көрә шаһзадә Сарыгыз өлдүрүлмәк үчүн бир дәстә газла Газ дағына бурахылыр. Газ дағында Сарыгыз өлүмсүзлүјә говушур вә орадача дәфн олунур. Һәр ил август ајынын 15-дә кәндлиләр вә зијарәтчиләр Сарыгыз түрбәсинә кәлиб зијарәт едирләр. Бу сөјләнчи Сәлим Туран усталыгла кәтана көчүрмүшдүр». («Миллијјәт» гәзети, 9.01.89).

«Сары Гыз» әфсанәси үрәкләрдә гысганчлыг ојандырачаг гәдәр көзәл, мәғрур, һимајәсиз бир гыза атылан ифтирадан сөз ачыр» («Чүмһуријјәт» гәзети, 14.01.89).

Сәлим Туран Авропада педагог кими дә танынмыр. Һәјат тәчрүбәсиндән газандығы биликләри Парисин «Гоетс Академик» сәнәт очағында тәләбәләрә өјрәдир.

Сәлим Туран Түркијәни сevдији гәдәр дә Азәрбајчана бағлыдыр. Азәрбајчан да унутмајыб доғма оғлуну. Бу јахынларда бир сәрки гурулду «Әзизим Вәтән јахшы...» адында. Сәрки харичдә јашајан доггуз рәссамын әсәрләриндән јаранмышды. Сәлим Туран да бу рәссамларын арасында иди.

Гафгаздан, Түркијәдән башланан Сәлим Туран әфсанәси бу күн Парисдә давам едир. Күн кәләчәк Сәлим Туран өмрүнә Бакы күнләри јазылачаг. Истамбулда, Парисдә ачылан сәрки бир күн дә Бакыда ачылачаг. Бөјүк Сәлим «Дәвәли пејзажы», «Рәгтасәси», «Сары гыз»ы, «Түтүнчүләр»и, «Чәһрајы әрпәкли гадын»ы, «Сәһбәт»и, «Гыш мәнзәрәси» илә гонаг кәләчәк ата јурдуна.

Әфган ФӘРӘЧБӘЈЛИ.

Азәрбајчан әдәби-мәдәни вә ичтимаи фикри тарихиндә ән фәхри јер тутанлардан бири дә Әли бәј Һүсејнзадәдир. Һәким, мүәллим, редактор, насир, публисист, тәрчүмәчи... кими мүхтәлиф сәнәт саһәләрини өз шәхсиндә бирләшдирән Ә. Һүсејнзадә романтик шаир кими дә мәшһурлашмышды. О, әдәби мүһитдә јалныз романтизмин «нәзәријјәчиси вә илһамчысы» (А. Шаиг) кими дејил, һәм дә јарадычысы кими танынырды. «Дәли шаир», «Һәјати», «Фүјузати», «Турани» вә с. бу кими имзалардан истифадә етмәси белә онун романтик вүс'әтә мејлини ајдын шәкилдә тәсдигләјир. Өмрүнүн јарыдан чохуну гүрбәтдә кечирән, бунунла белә «гаранлыгдан ишыға доғру» (Ә. Мирһәмидов) шәрәфли бир јол кечән Ә. Һүсејнзадәнин ашағыдакы ики ше'рини «Одлар јурду» гәзетинин сәнәтсевәр охучуларына тәгдим етмәји өзүмә борч билирәм.

Шамил ВӘЛИЈЕВ,
Азәрбајчан ССР Елмләр Академијасы Низами адына Әдәбијјат Институтунун әмәкдашы.

Зүлмәти-шәр булса да бир дәм зәфәр,
Пәртөвә һөкм етсә дә зүлмәт әкәр,
Сөнсә дә энвари-кәмали-һүнәр
Гәм јемә, сәбр ет, бу да јаһу кечәр!

Һәгг-әдаләтдән әсәр јокса да,
Һарисе-ганун бир әр јокса да,
Зүлм едәнә гаршы сипәр јокса да
Гәм јемә, сәбр ет, бу да јаһу кечәр!

Милләтә, миллијјәтә, һүррийјәтә
Ашиг олан уғраса да меһнәтә,
Јари-вәтән дүшсә дә кәр гүрбәтә
Гәм јемә, сәбр ет, бу да јаһу кечәр!

* * *

Сәмадан бир мәләк дејир: Инсанлар! Инсанлар!
Нәдир бу рујн-әрзи гаплыјор ал ганлар? Инсанлар!

Шәһиди-тиғиниз ихванынызадан алмасын фәрјад!
Әчәб, кимдир шу хуналуд олан бичанлар? Инсанлар!

Өлән ким, өлдүрән ким? Зүлм едән ким, ағлајан кимдир?
Бир аз фикир ејләјин, сиздән дејилми онлар? Инсанлар!

Фәдаи-зүлмүнүз сиздән, сизин чәлладыныз сиздән!
Насыл ганл олур бу һалә ја вичданлар? Инсанлар!

Мәнаһи зәвгүнүзмү? Бир тәһаши јокму халгдан?
Сизи ниранә сөвг етмәзми бу асијанлар? Инсанлар!

Мүбаширмисиниз чәннәтлә? Јокму хөвфи-рәббани?
Китаби-аллаһи бир тәфтиш едәк, фәттанлар? Инсанлар!

Бакын бир нәзарејн-ибрәтлә сәмти-мә'шәри-ханә
Шу әгалим вүчудә ај олан меһманлар, инсанлар.

Нечүн бир фиргәниз ислаһ едәр, бир фиргәниз ифсад!
Нәдән тә'сирсиз галмыш әчәб бүрһанлар? Инсанлар!

Нәдән бир фиргәниз е'мар едәр, бир фиргәниз тәхриб,
Нечүн хәндани-баис дидејн-кирјанлар? Инсанлар!

Нәдән бин мүхтәлиф сурәт? Нәдир бин мүхтәлиф сир'әт!
Нәдир бу әрсеји-һикмәт? Нәдир бу човланлар? Инсанлар!

Нә хејир тәәббүс олур күрсидиниз, әтварыныз бөјлә!
Дәмадәм аһ едәр, ејләрдиниз әфғанлар, инсанлар!

Илаһи јок, хәбир һикмәтин анчаг јанан сәнсән!
Нә јапсын әгл иришмәз, нејләсин ә'занлар? Инсанлар!

ҺАВА НЕЧӘДИР?

Бакы сакинләри һансы һава илә нәфәс алырлар? Јәгин охучулар тәәччүб едәчәк: нечә јә'ни һансы һава илә? Әлбәттә, тәбиәтин бәхш етдији, тәркибиндә оксикен, азот, карбон вә тә'сирсиз газлар олан ади һава илә. Бәс әслиндә нечәдир?

Тәхминән һесабламаја көрә, Бакы вә Сумгајытын атмосфериндә 500 нөв мүхтәлиф маддә, бирләшмә вар. Бәлкә дә бунларын чоху һәлә елмә мә'лум дејил. Һәр ил Бакы вә Сумгајытын һавасына 500 тон зәһәрли маддә гарышыр. Онун 40 фаизи автомобил нәглијјатынын бурахдығы түстүдүр. Бах биз бу чүр һава илә нәфәс алырыг.

Тибби нөгтеји-нәзәрдән 1 кубметр нормал һавада дәм газынын мигдары грамын миндә бириндән чох оларса, зәһәрләнмә өлүмлә нәтичәләнир. Нәфәс борусуна чүз'и азот оксиди дүшәрсә, кәскин фәсадлар баш верир. Анчаг мүһит инсанларын иммунитетини дә артырармыш. Белә ки, инди шәһәрдә тәнәффүс етдијимиз һаванын тәркиби бүтүн нормативләри кечиб. Мәсәлән, һәр автомобил орта һесабла илдә 2 мин килограм јаначаг, 30 мин килограм һава (онун 4 мин килограмы оксикендир) јандырыр. Көстәрилән јаначагдан һаваја 700 — 800 килограм дәм газы, 40 килограм азот оксиди, 200 килограм зәрәрли карбоһидрокен бирләшмәләри, 2-5 килограм мүхтәлиф бәрк маддәләр вә саир атылыр. Үмумијјәтлә бурахылан газын тәркибиндә 280-дән чох компонент олур. Бир автомобил һәр километр јолда 10 грамадәк азот оксиди ихрач едир. Дар, нараһат јолда јаваш кедән автомобилләрдә бу рәгәмләр бирә үч артыр. Инди тәсәввүр един, һәр күн Бакыда 7 мин автобус, такси, мүхтәлиф машынлар ишләјир (һәлә фәрди автомобилләри демирик), үстәлик завод, мүәссисәләр һаваја нә гәдәр зәһәрли маддә бурахыр. Бүтүн бунлардан сонра кәл дәриндән, синәдолусу нәфәс ал. Ај алдын ha...

Еколокија барәдә өлкәмиздә чохдан ачыг чыхышлар, дискуссијалар кедир. Әһали вахтлы-вахтында һаванын вәзијјәти, радиасија, чиркләнмә дәрәчәси барәдә мә'лумат алыр. Тәәссүф ки, республикамызда бу иш һәлә дә гапалы көрүлүр. Бир мисал, ичмәли су һаггында, онун чиркләнмә нормасы, бактеријаларын сајы барәдә әһалијә вахташыры мә'лумат верилмир. Вә әһалинин дә хәбәри јохдур ки, сујуну ичдијимиз Кур чајына тәкчә Күрчүстан ССР-дә илдә 1 милјард 600 милјон 35 мин кубметр чиркаб (?!) сују ахыдылыр. Сутҝалыг һәчми 4,4 милјон кубметр олан бу чиркаб суларын чәми 4 фаизи (!) кимјәви вә биоложи үсулларла тәмизләнир. Көр иш нә јерә чатыб ки, Бакыны өз көзләри илә көрән күрчүләр инана билмирләр ки, биз Күрдән су ичирик. Шәһәрин бир гисмини ичмәли су илә тә'мин едән Чејранбатан көлү дә ејни гајдада чирләнир. Көлүн саһилиндә 500 метр мәсафәдә һәр чүр инсан фәалијјәти гадаған едилир. Анчаг «хүсуси адамлар» һеч нәјә мәһәл гојмајыб гадаған зонасында 3,5 һектар саһәдә бостан-тәрәвәз, бечәрирләр (әлбәттә, күбрәдән дә архајын истифадә етмәклә).

Даһа бир мисал. «Аргументы и факты» гәзетинин 31-чи нөмрәсиндә еколожи чәһәтдән ән зәһәрли шәһәрләрин сијаһысы верилмишдир. Гәрибәдир, «өлү зона» — Сумгајыт, Бакы, Кировабад шәһәрләри бу сијаһыја дүшмәмишдир. Бүтүн бунлара сәбәби республикамызда еколожи ашкарлығын олмамасыдыр. Буна көрә дә республика Дөвләт Тәбиәти Мүһафизә Комитәсиндә јени шө'бә — тәбии еһтијатларын елми-техники проблемләри, нәшријјат вә информасија шө'бәси јарадылмышдыр. Бир нөв мәтбуат мәркәзинә чеврилечәк бу шө'бә әһалијә еколокија илә бағлы һәр чүр мә'луматлар верәчәк.

Артыг бу күнләрдә шө'бәнин хәтти илә нүфузлу мүтәхәссисләрин, алимләрин дәјирми маса архасында сөһбәти кечирилмишдир. Сөһбәти шө'бә мүдири Савалан Әлибәјов апармыш, алимләрдән Ч. Әлијев, М. Гасымов, Р. Әләкбәров, Т. Бајрамова вә башгалары мараглы фактларла чыхыш етмишләр.

Вә нәһајәт, јухарыда мисал кәтирдијимиз рәгәмләри дә јени шө'бәнин «мәтбәхиндән» көтүрмүшүк. Чох истәрдик ки, бу «мәтбәхин» сирләриндән халгымыз һәмишә хәбәр тутсун.

Муса ИСМАЈЫЛОВ.

ҮНВАНЫМЫЗ:
ССРИ, АЗӘРБАЈЧАН ССР,
БАКЫ-370001,
«ОДЛАР ЈУРДУ» ГӘЗЕТИНИН РЕДАКСИЈАСЫ.

ХАРИЧДӘ ЈАШАЈАН ҺӘМВӘТӘНЛӘРЛӘ АЗӘРБАЈЧАН МӘДӘНИ ӘЛАГӘЛӘР ЧӘМИЈЈӘТИНИН («ВӘТӘН» ЧӘМИЈЈӘТИНИН) БЕРЛИНДӘКИ НҮМАЈӘНДӘСИНИН ҮНВАНЫ:
DDR, 1080, BERLIN, POSTSCHLIESSFACH, 6

Редактор
Рамиз ӘСКӘРОВ.

ГӘЗЕТ АЈДА ИКИ ДӘФӘ МУАСИР АЗӘРБАЈЧАН, БИР ДӘФӘ ЛАТЫН, БИР ДӘФӘ ӘРӘБ ӘЛИФБАСЫ ИЛӘ ЧЫХЫР. ГИЈМӘТИ 3 гәп.
Телефонлар: 92-55-97
92-01-76